

RESPECTAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN CAUZELE CE VIZEAZĂ PARTICIPAȚIA PENALĂ

Gheorghe RENIȚĂ,
doctor în drept, lector universitar,
Departamentul Drept penal,
Facultatea de Drept,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0003-2722-009X

Summary. *In this study, the particularities of respecting human rights in the cases concerning criminal participation are analyzed. Appeal was made to the jurisprudence of the European Court of Human Rights, as well as to the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Moldova. In this sense, it has been established that it is possible to hold the participants in the crime criminally liable after the reunification of two states subject to different legal systems, without violating the principle of legality of incrimination and criminal punishment. It was also found that the lack of references to the rules regulating the liability of participants in the crime, other than the perpetrators of the crime, may lead to the violation of the principle of legality of incrimination and criminal punishment. It was also concluded that the case-law principles concerning the use of statements by an absent witness applied by analogy to the statements of an absent co-defendant.*

Keywords: *author of the crime, accomplice, instigator, the principle of legality of incrimination, the right to a fair trial.*

Introducere

În conformitate cu art. 41 din Codul penal, se consideră participație cooperarea cu intenție a două sau mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate.

Totodată, art. 42 din Codul penal stabilește care sunt participanții la infracțiune. Potrivit acestui articol, participanții sunt persoanele care contribuie la săvârșirea unei infracțiuni în calitate de:

- autor (*i.e.* persoana care săvârșește în mod nemijlocit fapta prevăzută de legea penală, precum și persoana care a săvârșit infracțiunea prin intermediul persoanelor care nu sunt pasibile de răspundere penală din cauza vârstei, iresponsabilității sau din alte cauze prevăzute de codul penal);

- organizator (*i.e.* persoana care a organizat săvârșirea unei infracțiuni sau a dirijat realizarea ei, precum și persoana care a creat un grup criminal organizat sau o organizație criminală ori a dirijat activitatea acestora);
- instigator (*i.e.* persoana care, prin orice metode, determină o altă persoană să săvârșească o infracțiune) sau
- complice (*i.e.* persoana care a contribuit la săvârșirea infracțiunii prin sfaturi, indicații, prestare de informații, acordare de mijloace sau instrumente ori înlăturare de obstacole, precum și persoana care a promis dinainte că îl va favoriza pe infractor, va tăinui mijloacele sau instrumentele de săvârșire a infracțiunii, urmele acesteia sau obiectele dobândite pe cale criminală ori persoana care a promis din timp că va procura sau va vinde atare obiecte).

În acest studiu îmi propun să analizez particularitățile respectării drepturilor omului în cauzele ce vizează participația penală. Pentru realizarea acestui scop voi apela la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare – „Curtea Europeană” sau „Curtea de la Strasbourg”), precum și la jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova.

Rezultate și discuții

Voi începe analiza cu două hotărâri pronunțate de Curtea Europeană în cauze împotriva Germaniei: *Streletz, Kessler și Krenz v. Germania* [1] și, respectiv, *K.-H. W. v. Germania* [2]. Aceste cauze au constituit obiect de cercetare a mai multor autori [3].

În fapt, primii trei reclamânți au fost demnitari și lideri politici (toți membri ai Comitetului Central al Partidului Socialist Unit și ai Consiliului Național al Apărării și, în plus, primul a fost ministru adjunct al apărării, al doilea șeful statului major al armatei și ulterior ministrul apărării, iar al treilea secretar general al partidului, președinte al Consiliului de Stat și președinte al Consiliului Național al Apărării) în Republica Democrată Germană (RDG), iar ultimul reclamant (K.-H. W.) a fost grănicer cu gradul de soldat în același stat [4].

În timpul regimului comunist din RDG, sute de est-germani care au încercat să treacă ilegal frontiera (zidul din Berlin) spre Republica Federativă Germană (RFG) sau Berlinul Occidental și-au pierdut viața, fie ca urmare a minelor anti-personal sau sistemelor de tir automat instalate la frontieră, fie din cauza focurilor trase de grănicerii RDG [5].

După reunificarea Germaniei (3 octombrie 1990), reclamânții au fost condamnați de instanțele germane: primii trei pentru instigare la omor

(ca membrii în organele decizionale ale RDG, ale căror hotărâri vizau regimul de pază a frontierei), iar al patrulea pentru omor (deoarece în anul 1972, în calitate de grănicer, a tras asupra unei persoane neînarmate care încerca să treacă ilegal frontiera, aceasta decedând). Instanțele germane au aplicat legislația RDG în vigoare la data faptelor, apoi au aplicat legislația RFG, ca fiind mai favorabilă inculpaților. Persoanelor în discuție li s-a aplicat pedeapsa închisorii de 5 ani și 6 luni (pentru primul reclamant), 7 ani și 6 luni (pentru al doilea reclamant), 6 ani și 6 luni (pentru al treilea reclamant) și, respectiv, de un an și 10 luni cu suspendare (pentru al patrulea reclamant) [6].

În fața Curții Europene, reclamantii au invocat, mai întâi, încălcarea art. 7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare – „Convenția”), care garantează principiul *nullum crimen, nulla poena sine lege* [7].

Sub acest aspect, Curtea Europeană a notat că o infracțiune trebuie să fie definită prin lege în mod clar. Această condiție este îndeplinită atunci când justițiabilul poate cunoaște, din chiar textul normei juridice pertinente, iar la nevoie cu ajutorul interpretării acesteia de către instanțe, care sunt acțiunile și omisiunile ce-i pot angaja răspunderea penală și care este pedeapsa care îi poate fi aplicată, în cazul încălcării unei norme. Noțiunea de „drept” („*droit*”, „*law*”), utilizată în art.7 din Convenție presupune dreptul scris și nescris și, totodată, implică și condiții calitative: accesibilitatea și previzibilitatea. Previzibilitatea unei norme putând fi asigurată și pe cale jurisprudențială. De altfel, în tradiția juridică a statelor părți la Convenție este stabilit că jurisprudența, ca sursă a dreptului, contribuie în mod necesar la evoluția progresivă a dreptului penal. Art. 7 din Convenție nu poate fi citit ca interzicând clarificarea graduală a regulilor răspunderii penale prin intermediul interpretării judiciare de la caz la caz, cu condiția ca evoluția care rezultă să fie conformă cu esența infracțiunii și să fie previzibilă în mod rezonabil [8].

La caz, Curtea Europeană a afirmat că nu îi revine sarcina să se pronunțe asupra răspunderii penale individuale a reclamantilor, această apreciere aparținând instanțelor interne, ci să examineze din perspectiva art. 7 § 1 din Convenție dacă, la momentul când au fost comise, acțiunile reclamantilor constituiau infracțiuni definite cu suficientă accesibilitate și previzibilitate de dreptul RDG (intern) sau internațional. În acest sens, ea a notat că o particularitate a prezentelor cauze constă în faptul că ele se situează în cadrul succesiunii a două state supuse unor sisteme de drept diferite și că, după reunificare, instanțele germane i-au

condamnat pe reclamanți pentru infracțiunile comise în calitatea lor de demnitari ai RDG și, respectiv, de grănicer al acestui stat [9].

Cu privire la dreptul național, Curtea Europeană a reiterat că instanțele germane i-au condamnat pe reclamanți pe baza dreptului penal aplicabil în RDG la data faptelor, apoi au aplicat dreptul penal al RFG, mai clement (*lex mitius*). Condamnările și pedepsele au, așadar, o bază legală în dreptul penal al RDG aplicabil la data faptelor, iar pedepsele sunt chiar inferioare, ca urmare a aplicării principiului legii mai favorabile, care este cea a RFG [10].

Curtea Europeană a reținut că legislația internă (dreptul scris) aplicabilă la data faptelor prevedea posibilitatea utilizării armelor de foc în condiții enumerate limitativ, pentru fapte grave, incluzând expres principiul proporționalității și al necesității protejării vieții. De asemenea, Constituția afirma drepturile omului, iar Codul penal pedepsea crimele împotriva umanității și drepturilor omului. În concret, cei care încercau să treacă frontiera – în condițiile imposibilității de a părăsi RDG în mod legal – erau în general tineri, neînarmați, utilizând mijloace rudimentare, nu constituiau o amenințare pentru nimeni și nu doreau decât să părăsească RDG, astfel încât fapta lor, deși infracțiune, nu putea fi calificată drept gravă în sensul legii [11].

Curtea Europeană s-a pronunțat și asupra posibilității exonerării de răspundere potrivit practicii statale a RDG, care se suprapunea normelor dreptului scris din epocă. În acest context, s-a accentuat că nici un reclamant nu a fost urmărit penal în RDG, ca urmare a faptului că principiilor constituționale și legale ale RDG, foarte apropiate de cele ale unui stat de drept, li se opuneau practica represivă a regimului de supraveghere a frontierei și ordinele date pentru asigurarea protecției acesteia [12].

Astfel, pentru a stopa fluxul crescând de persoane care doreau să meargă în RFG, RDG a construit Zidul Berlinului, a instalat mine anti-personal și dispozitive de tir automat, aceste măsuri fiind dublate de ordinele date grănicerilor de a nu permite trecerea frontierei, arestându-i sau anihilându-i pe cei care încearcă, protejând frontiera cu orice preț, în caz de trecere reușită a frontierei grănicerii urmând a fi deferiți procuraturii militare, în caz contrar fiind recompensați. Aceste măsuri și ordine au fost decise de organele de stat ale RDG, între care Consiliul Național al Apărării, din care primii trei reclamanți făceau parte. Prin urmare, scopul acestei practici statale, puse în aplicare de primii trei reclamanți, era de a proteja „cu orice preț” frontiera între cele două state germane, pentru a apăra existența RDG, amenințată de exodul masiv al propriei populații [13].

Curtea Europeană a subliniat că rațiunea de stat trebuie să fie limitată de principiile constituționale și legale ale RDG, în special fiind necesar să se apere viața omului, principiu în scris în Constituție și legi, ținând cont și de faptul că viața omului era deja valoare supremă pe scara drepturilor omului la nivel internațional. Potrivit Curții de la Strasbourg, recurgerea la mine anti-personal și la sisteme de tir automat, ca urmare a efectului lor automat și nediferențiat, precum și ordinele date grănicerilor de a-i anihila pe cei care încearcă să treacă frontiera și de a asigura protecția acestora cu orice preț erau în contradicție flagrantă cu drepturile afirmate de Constituția și legile RDG. Această practică încălca și obligația de a respecta drepturile omului și alte obligații internaționale ale RDG, întrucât acest stat a ratificat în 1974 Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice, care garantează expres dreptul la viață și libertatea de circulație, ținând seama de faptul că era aproape imposibil pentru simplul cetățean de a părăsi RDG în mod legal [14].

Mai mult, în ceea ce-i privește pe primii trei reclamânți, Curtea Europeană a relevat că ei se prevalau, ca justificare, de ordinul de a trage pe care ei înșiși l-au dat grănicerilor și de practica subsecventă. Potrivit principiilor generale de drept, justificarea unui comportament care a dus la o condamnare nu poate fi realizată pe simpla constatare că un asemenea comportament a avut loc și, ca urmare, el a format o practică. De altfel, independent de răspunderea statală a RDG, caracterul infracțional al acțiunilor reclamânților ca indivizi rezulta din Codul penal al acestui stat, care prevedea că persoana care a acționat, încălcând drepturile omului nu se poate prevala de lege, de un ordin sau de o directivă, ea fiind răspunzătoare penal. Prin urmare, era fără îndoială că actele în cauză sunt imputabile reclamânților cu titlu individual [15].

Cât privește previzibilitatea condamnărilor și obiecțiile reclamânților, în sensul că, având în vedere realitățile în RDG, condamnarea lor de instanțele germane nu era previzibilă și le era absolut imposibil să prevadă că vor fi chemați într-o zi, ca urmare a schimbării situației, să răspundă penal, Curtea Europeană a arătat că acest argument nu este convingător în cazul primilor trei reclamânți, în schimb că el trebuie luat în considerare în cazul celui de-al patrulea [16].

Astfel, pentru primii trei reclamânți, Curtea Europeană a arătat că, în mare parte, clivajul între legislația și practica RDG este și opera reclamânților. Ca urmare a pozițiilor înalte pe care le ocupau în stat, în mod evident ei nu puteau ignora Constituția și legile, obligațiile internaționale și criticile de care a făcut obiect, pe plan internațional, regimul de supraveghere a frontierei. În plus, ei înșiși au creat sau continuat acest regim, dublând

textele legale, publicate oficial, cu ordine și instrucțiuni de serviciu, ținute secrete, prin care se insista asupra necesității de a proteja frontiera cu orice preț și de a-i aresta sau anihila pe cei care o încalcă. Astfel, reclamantii sunt direct răspunzători de situația de la frontiera între cele două state germane până la căderea Zidului Berlinului în 1989 [17].

Problema s-a pus diferit pentru al patrulea reclamant, pentru care raționamentul valabil pentru primii trei nu se poate aplica întocmai. Acesta era un tânăr soldat grănicer (având 20 de ani la data faptelor), în post la frontiera dintre cele două state germane, supus îndoctrinării tinerilor recruți și trebuind să se supună ordinelor superiorilor de a proteja cu orice preț frontiera, riscând urmărirea din partea procuraturii militare în caz de trecere reușită a frontierei de către persoane din RDG spre RFG. În cauză, se pune deci problema de a ști în ce măsură reclamantul, ca simplu soldat, știa sau trebuia să știe că faptul de a trage asupra persoanelor care doreau doar să treacă frontiera constituia o infracțiune potrivit dreptului RDG [18].

Sub acest aspect, Curtea Europeană a reiterat mai întâi că textele scrise erau accesibile tuturor, fiind vorba de Constituție și de Codul penal, iar nu de regulamente obscure, adagiul „nimeni nu poate ignora legea” aplicându-se și acestui reclamant. De altfel, acesta s-a angajat în mod voluntar pentru 3 ani în armată, deși toți cetățenii RDG cunoșteau politica restrictivă a statului în materia libertății de circulație, natura regimului de supraveghere a frontierei, dorința majorității cetățenilor de a călători în străinătate și faptul că unii dintre ei încercau aceasta cu orice preț. Prin urmare, reclamantul știa sau trebuia să știe că angajarea în armată semnifica un act de credință față de regim și includea posibilitatea să fie numit în post la frontieră, unde ar fi fost supus riscului de a trebui să tragă asupra persoanelor neînarmate care încercau să treacă de cealaltă parte a zidului, în RFG [19].

Potrivit Curții Europene, chiar un simplu soldat nu se poate referi în mod complet și orb la ordinele care încălcau în mod flagrant nu numai propriile principii legale ale RDG, dar și drepturile omului pe plan internațional, în special dreptul la viață, care este valoarea supremă în tabloul drepturilor omului [20]. Chiar dacă reclamantul se găsea într-o situație cu totul dificilă pe teren, ca urmare a contextului politic existent în RDG, asemenea ordine nu pot justifica faptul de a trage asupra persoanelor neînarmate care încercau doar să părăsească țara. Astfel, Codul penal al RDG prevedea că persoana care a acționat încalcând drepturile omului nu se poate prevala de lege, de un ordin sau de o directivă, ea fiind răspunzătoare penal. De asemenea, acest act normativ prevedea că militarul

nu răspunde penal pentru acțiunile îndeplinite în executarea unui ordin al unui superior, cu excepția cazului în care executarea ordinului încalcă în mod manifest normele recunoscute ale dreptului internațional public sau legile penale. Totodată, printre principiile stabilite de Adunarea Generală a ONU în Rezoluția 85 (I) și numite „principiile de la Nuremberg” figurează și acela conform căruia un ordin nu înlătură răspunderea penală, dar poate atenua pedeapsa dacă instanța consideră că justiția o cere. Instanțele germane au examinat în detaliu circumstanțele atenuante în favoarea reclamantului și, în plus, ele au ținut cont de gradul diferit al răspunderii conducătorilor RDG și a reclamantului sub aspectul pedepsei aplicate, primii fiind condamnați la pedepse cu închisoarea, ultimul doar cu suspendare [21].

Cu aspect comun celor patru reclamanți, Curtea Europeană a subliniat următoarele: faptul că reclamanții nu au fost urmăriți în RDG, ci numai după reunificarea Germaniei, de instanțele germane, pe baza dreptului aplicabil la data faptelor în RDG, nu semnifică în nici un fel că acțiunile lor nu constituiau infracțiuni potrivit dreptului RDG [22].

Sub acest aspect, Curtea Europeană a relevat că problema cu care s-a confruntat Germania după reunificare, ținând de atitudinea care trebuie adoptată față de persoanele care au săvârșit infracțiuni sub regimul anterior, s-a pus și pentru mai multe alte state care au cunoscut tranziția spre un regim democratic. Curtea de la Strasbourg a considerat că este legitim pentru un stat de drept să angajeze urmăriri penale împotriva persoanelor vinovate de infracțiuni sub un regim anterior și, de asemenea, nu se poate reproșa jurisdicțiilor unui asemenea stat, care au succedat celor existente anterior, de a aplica și interpreta dispozițiile legale existente la data faptelor în baza principiilor unui stat de drept [23].

Curtea Europeană a reamintit că, din perspectiva art. 7 § 1 din Convenție, oricât de clar ar fi redactată o dispoziție penală, în orice sistem juridic, există obligatoriu un element de interpretare judiciară și întotdeauna trebuie elucidate punctele îndoielnice și trebuie realizată adaptarea la schimbările de situație. În mod cert, această noțiune se aplică în principiu evoluției progresive a jurisprudenței în același stat de drept și sub un regim democratic, elemente care constituie pietre unghiulare ale Convenției, așa cum o atestă preambulul său, dar ea își păstrează întreaga valoare atunci când, precum în cauză, există succesiune a două state. Un raționament contrar ar fi împotriva principiilor înseși pe care este construit întregul sistem de protecție construit de Convenție. Autorii Convenției s-au referit la aceste principii în preambul, reafirmând profundul lor atașament la libertățile fundamentale care constituie bazele înseși ale

justiției și păcii în lume și a căror menținere se întemeiază în mod esențial pe un regim politic veritabil democratic, pe de o parte, și, pe de altă parte, pe o concepție comună și o respectare comună a drepturilor omului de la care ele se reclamă, declarându-se animați de același spirit și posedând un patrimoniu comun de idealuri și de tradiții politice, de respectare a libertății și a supremației dreptului [24].

S-a amintit și faptul că Parlamentul RDG, ales în mod democratic în 1990, a cerut în mod expres legiuitorului german să asigure urmărirea injustițiilor comise de Partidul Socialist Unit. Prin urmare, în opinia Curții Europene, s-a putut estima în mod rezonabil că, și în absența reunificării Germaniei, un regim democratic succedând celui al Partidului Socialist Unit în RDG ar fi aplicat legislația acesteia și, așa cum au făcut instanțele Germaniei reunificate, ar fi angajat urmăriri penale împotriva reclamanților [25].

Mai mult, având în vedere locul primordial ocupat de dreptul la viață în toate instrumentele internaționale referitoare la protecția drepturilor omului, între care, și în Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care îl garantează în art. 2, Curtea Europeană a estimat că interpretarea legislației RDG de instanțele germane în prezenta cauză a fost conformă cu art. 7 § 1 din Convenție [26].

În acest sens, Curtea de la Strasbourg a notat că art. 2 § 1 din Convenție obligă statele să ia măsurile necesare pentru protejarea vieții persoanelor ținând de jurisdicția lor. Aceasta implică obligația primordială de a asigura dreptul la viață adoptând o legislație penală care să descurajeze indivizii să comită acte care să aducă atingere vieții persoanelor și care să se bazeze pe un mecanism de aplicare conceput pentru a preveni, a reprima și a sancționa încălcările. Curtea Europeană a considerat că o practică statală precum aceea a RDG în materia supravegherii frontierei, care încălca în mod flagrant drepturile omului și, în special, dreptul la viață, nu poate fi protejată de art. 7 § 1 din Convenție. Această practică, lipsind de substanță legislația pe care trebuia să se întemeieze, și care se impunea tuturor organelor de stat, inclusiv judiciare, nu poate fi calificată ca „drept” în sensul art. 7 din Convenție. Astfel, Curtea Europeană a estimat că reclamanții, care, în calitate de conducători ai RDG, au creat aparența de legalitate emanând din ordinea juridică a RDG, apoi au creat sau continuat o practică încălcând în mod flagrant chiar principiile acestei ordini juridice, nu pot să se prevaleze de protecția art. 7 § 1 din Convenție. A raționa în alt mod ar însemna să se încalce obiectul și scopul acestei dispoziții, care cere ca nimeni să nu fie urmărit, condamnat ori sancționat arbitrar [27].

Din aceste motive, Curtea Europeană a statuat că, la momentul la care au fost săvârșite, acțiunile tuturor reclamantilor constituiau infracțiuni definite cu accesibilitate și previzibilitate suficiente de dreptul RDG [28].

În continuare, din perspectiva dreptului internațional, Curtea Europeană a considerat necesar să examineze dacă, la momentul săvârșirii faptelor, acțiunile reclamantilor constituiau infracțiuni definite cu accesibilitate și previzibilitate suficiente de dreptul internațional, în special de regulile acestuia privind protecția drepturilor omului [29].

Sub acest aspect, cu titlul preliminar, Curtea Europeană a notat că, în cadrul evoluției protecției internaționale a drepturilor omului, convențiile și celelalte instrumente în materie nu au încetat să afirme preeminența dreptului la viață. Este vorba de art. 3 din Declarația universală a drepturilor omului, de art. 6 din Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice (ratificat de RDG în 1974) și de art. 2 § 1 din Convenție. Convergența acestor instrumente este semnificativă, ea indicând faptul că dreptul la viață constituie un atribut inalienabil al persoanei umane și că el formează valoarea supremă în tabloul drepturilor omului. În plus, acțiunile reclamantilor nu pot fi justificate din perspectiva art. 2 § 2 din Convenție [30].

De asemenea, s-a reținut că art. 12 din Pactul internațional relativ la drepturile civile și politice și art. 2 din Protocolul nr. 4 la Convenție garantează dreptul la libertatea de circulație, nefiind îndeplinite circumstanțele excepționale care permit ingerințe în exercitarea acestuia, iar modul în care RDG sancționa interdicția pusă cetățenilor săi de a părăsi țara era contrară altui drept al omului, și anume dreptul la viață al victimelor [31].

Potrivit Curții de la Strasbourg, regimul de supraveghere a frontierei aplicat de RDG încălca dreptul la viață, înscris în Constituție și în legi, precum și în normele internaționale, ca și dreptul la libertatea de circulație garantat de acestea din urmă. Dacă RDG ar mai exista, ea ar fi răspunzătoare de aceste acțiuni din punct de vedere internațional. Rămâne de văzut dacă, pe lângă această răspundere internațională a statului, exista, la data faptelor, și o răspundere individuală a reclamantilor pe plan penal. Chiar presupunând că o asemenea răspundere nu derivă din instrumentele internaționale privind drepturile omului, ea era prevăzută expres de legea penală internă, pentru încălcarea obligațiilor internaționale, a drepturilor omului [32].

Primii trei reclamanti, în calitate de conducători în stat, au pus în aplicare această politică statală și ei știau ori trebuia ca ei să știe că respectiva politică este contrară Constituției, legilor și obligațiilor internaționale

la care RDG era parte și că ea determinase numeroase critici internaționale [33].

Cât privește ultimul reclamant, acesta, chiar dacă nu este răspunzător direct de această practică statală, iar fapta sa a fost comisă în anul 1972, adică înainte de ratificarea Pactului internațional relativ la drepturile civile și politice, el trebuia totuși, ca simplu cetățean, să știe că a trage asupra persoanelor neînarmate care încercau doar să-și părăsească țara încălca drepturile omului, deoarece el nu putea ignora legislația propriei țări [34].

În aceste condiții, Curtea Europeană a apreciat că, la momentul la care au fost săvârșite, acțiunile reclamanților constituiau, în egală măsură, infracțiuni definite cu accesibilitate și previzibilitate suficiente de normele dreptului internațional relative la protecția drepturilor omului. De altfel, comportamentul reclamanților poate fi considerat, în contextul art. 7 § 1 din Convenție, și sub aspectul altor reguli ale dreptului internațional, în special al celor relative la crimele contra umanității, dar concluzia la care a ajuns Curtea anterior face superfluă o asemenea examinare [35].

În concluzie, Curtea Europeană a apreciat condamnarea reclamanților de instanțele germane ca neapărând la prima vedere nici arbitrară, nici contrară art. 7 § 1 din Convenție. Prin urmare, în acest caz, Curtea Europeană a decis că nu fost încălcat principiul legalității incriminării și al pedepsei, garantat de art. 7 din Convenție [36].

În altă ordine de idei, reclamanții au mai invocat că au fost discriminați în calitate de foști cetățeni ai RDG. Totuși, Curtea Europeană a constatat că principiile aplicate de instanța germană au o valoare generală și sunt, în consecință, valabile și pentru persoane care nu sunt foști resortisanți ai RDG. Din acest considerent, Curtea de la Strasbourg a decis că nu a existat o discriminare contrară art. 14 în coroborare cu art. 7 din Convenție [37].

Așadar, mesajul Curții Europene din hotărârile pronunțate în cazul *Streletz, Kessler și Krenz v. Germania* și, respectiv, în cazul *K.-H. W. v. Germania* este unul clar și răspicat: în urma reunificării Germaniei, instanțele judecătorești germane îi pot judeca pe foștii cetățeni ai RDG, pentru infracțiunile comise (inclusiv, în participație) pe teritoriul RDG în timpul existenței acestui stat, ținându-se cont de legea penală mai favorabilă. Acest fapt nu reclamă vreo problemă din perspectiva principiului legalității incriminării și al pedepsei penale.

Cât privește participanții la infracțiune, observăm că primii trei reclamanți au fost considerați instigatori la infracțiunea de omor comisă de al patrulea reclamant (grănicerul care a împușcat un tânăr ce încerca

să treacă frontiera). Li s-a reținut această calitate, pentru că ei l-ar fi determinat (prin comportamentul lor/luările de poziție/acte emise) pe al patrulea reclamant să apere frontiera cu „orice preț”. La rândul său, al patrulea reclamant a invocat în fața Curții Europene că ar fi executat un ordin. Desigur, în circumstanțele cazului, executarea pretinsului ordin nu putea să-l exonereze de răspundere penală, pentru că acesta era unul ilegal. Totuși, din perspectiva participației penale, în opinia lui G. Radbruch [38], „este autor intelectual [al unei infracțiuni] și cel care face abuz, în scopuri criminale, de puterea sa de comandă asupra unei persoane obligate să i se supună” [39]. În schimb, observăm că instanțele gemenе au avut o altă abordare. Pentru ele, a avut o pondere mai mare faptul că primii trei reclamânți l-au determinat pe al patrulea reclamant să comită infracțiunea. Iar determinarea la comiterea unei infracțiuni reprezintă, după natura sa juridică, o instigare.

Un alt caz relevant la tema analizată, tot din perspectiva art. 7 din Convenție, îl reprezintă *Sinan Çetinkaya și Ağyar Çetinkaya v. Turcia* [40]. În acest caz, instanțele din Turcia au reținut că reclamânții ar fi comis împreună cu încă o persoană (un lucrător bancar) infracțiunea de delapidare și, respectiv, i-a condamnat. Potrivit Codului penal al Turciei, infracțiunea în discuție era una cu subiect special, ea putând fi comisă doar de către un funcționar public.

În fața Curții Europene, reclamânții au invocat că ei nu au avut această calitate (*i.e.* de funcționar public) și, respectiv, prin condamnarea lor s-ar fi încălcat art. 7 din Convenție. Curtea Europeană a constatat că nu există vreo dispută cu privire la faptul că reclamânții nu aveau calitatea de funcționari publici. La data comiterii faptei, doar a treia persoană avea calitatea cerută de lege. În aceste condiții, Curtea de la Strasbourg a acceptat că reclamânții ar fi putut trași la răspundere penală în calitate de complici sau instigatori la o infracțiune cu subiect special. Totuși, instanțele interne nu au făcut trimitere la normele care reglementează răspunderea instigatorilor și, respectiv, a complicilor și au operat cu formulări din care rezulta că reclamânții au fost condamnați în calitate de autori sau coautori ai infracțiunii de delapidare. În consecință, Curtea Europeană a constatat încălcarea art. 7 din Convenție [41].

Așadar, neluarea în considerare a regulilor participației penale a condus la încălcarea principiului legalității incriminării și al pedepsei penale. Constatările din cauza *Sinan Çetinkaya și Ağyar Çetinkaya v. Turcia* prezintă relevanță și pentru instanțele din Republica Moldova. Și în cazul Republicii Moldova se atestă situații când la comiterea unei infracțiuni cu subiect special participă și alte persoane care nu au calitatea cerută de

norma de incriminare. Din acest motiv, instanțele trebuie să fie prudente.

În alt context, vom analiza problematica respectării dreptului omului în ipoteza în care un/unii participant/participanți la infracțiune recunoaște comiterea infracțiunii imputate, iar alții – nu. De regulă, cauza penală în privința persoanelor care au recunoscut vinovăția este disjunctă și judecată în procedura simplificată.

Sub acest aspect, în cazul *Navalnyy și Ofitserov v. Rusia* s-a reținut că în 2012, reclamantii, împreună cu un terț, X, fuseseră acuzați de comiterea unor sustrageri. X a recunoscut vinovăția și, respectiv, a fost judecat și condamnat (în calitate de autor al infracțiunii) într-un proces separat, în procedură simplificată. Apoi, acesta a compărut în calitate de martor în procesul reclamantilor, care s-a încheiat prin condamnarea lor (primul reclamant în calitate de organizator al infracțiunii, iar al doilea – complice) [42].

În opinia Curții Europene, era incontestabil că toate constatările de fapt și de drept stabilite în procedurile întreprinse împotriva lui X fuseseră relevante în mod direct pentru cazul reclamantilor. În asemenea circumstanțe, trebuiau să existe garanții care să asigure faptul că măsurile procedurale și deciziile luate în procedurile întreprinse împotriva lui X nu aduc atingere caracterului echitabil al procesului reclamantilor, în special pentru că reclamantii erau excluși, din punct de vedere juridic, de la orice formă de participare în procesul lui X [43].

În particular, Curtea de la Strasbourg a notat că instanța care l-a judecat pe X și-a formulat hotărârea de o manieră care nu lăsa niciun dubiu cu privire la identitățile reclamantilor sau cu privire la implicarea lor în comiterea infracțiunii și și-a exprimat constatările de fapt și opinia în termeni prejudiciabili [44].

Totodată, deși instanța care a judecat cazul reclamantilor era obligat să-și bazeze evaluarea exclusiv pe materialele și declarațiile prezentate în cadrul procesului din fața acesteia, Curtea Europeană a considerat că riscul adoptării de hotărâri contradictorii fusese un factor care a descurajat judecătorii să afle adevărul și le-a diminuat capacitatea de administrare a justiției, provocând astfel daune ireparabile pentru independența, imparțialitatea și posibilitatea lor de a asigura un proces corect [45].

Mai mult, potrivit Curții Europene, disjungerea cazurilor și condamnarea lui X prin utilizarea unui acord și a procedurii accelerate i-a compromis acestuia calitățile de martor în cazul reclamantilor, de vreme ce fusese obligat să repete declarațiile pe care le-a dat în calitate de acuzat,

altfel existând riscul ca hotărârea adoptată în baza acordului pe care îl consimțise să fie anulată [46].

În aceste condiții, Curtea Europeană a constatat încălcarea dreptului la un proces echitabil.

Bazându-se pe raționamentele din cazul *Navalnyy și Ofitserov v. Rusia*, un avocat a ridicat o excepție de neconstituționalitate [47] și a contestat existența în lista probelor înaintată de către procuror a declarațiilor unor persoane coacuzate, dar care au fost condamnate în procedura simplificată prevăzută de art. 364¹ din Codul de procedură penală (judecata pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală).

Curtea Constituțională a reiterat că în Decizia sa nr. 40 din 8 mai 2018, ea a menționat că declarațiile acestor persoane nu pot avea o valoare probantă prestabilită, ele trebuind apreciate în coroborare cu alte probe [48].

Acceași constatare se regăsește și în jurisprudența altor Curți Constituționale. De exemplu, în Hotărârea Tribunalului Constituțional al Spaniei nr. 111/2011 din 4 iulie 2011 s-a notat că, având în vedere că orice condamnare trebuie să se bazeze pe probe suficiente, care să înlăture orice dubiu despre nevinovăția persoanei, judecătorii ar trebui să pună declarațiile persoanelor coacuzate în cadrul unor proceduri accelerate la baza sentinței numai în coroborare cu alte probe [49].

Curtea Constituțională a Republicii Moldova a remarcat că aceleași raționamente au fost confirmate și de către Curtea Europeană în cauza *Navalnyy și Ofitserov v. Rusia* din 23 februarie 2016. Astfel, la § 105 din hotărâre, Curtea Europeană a menționat că probele admise într-o procedură accelerată nu pot fi transpuse într-un alt set de proceduri penale, fără ca admisibilitatea și credibilitatea lor să fie examinată și validată în cadrul celuilalt proces, în mod contradictoriu, ca toate celelalte probe [50].

Curtea Constituțională a mai observat că, deși autorul excepției face trimitere în motivarea sesizării la cauza *Navalnyy și Ofitserov v. Rusia*, nimic din hotărârea menționată nu denotă faptul că statele au obligația să instituie proceduri speciale de admisibilitate a probei cu martori. În această cauză, Curtea Europeană a constatat că procedurile penale împotriva reclamantilor, privite ca întreg, au constituit o încălcare a dreptului la un proces echitabil, inclusiv pentru că constatările de fapt din cadrul unor proceduri accelerate în privința unor coacuzăți au fost preluate în cauza reclamantilor fără a fi examinate în mod minuțios [51].

Curtea Constituțională a notat că în situația în care în cauza penală disjunctă vor fi citate pentru a depune declarații persoanele care au fost judecate în procedura simplificată, instanța de judecată are obligația să res-

pecte prezumția de nevinovăție și să pronunțe o sentință de condamnare numai în situația în care vinovăția este stabilită dincolo de orice îndoială rezonabilă. Existența unor probe dincolo de orice îndoială rezonabilă constituie o componentă esențială a dreptului la un proces echitabil și instituie în sarcina acuzării obligația de a proba toate elementele vinovăției de o manieră aptă să înlăture orice dubiu [52].

Așadar, Curtea Constituțională a Republicii Moldova nu a constatat vreo problemă de constituționalitate în acest context. Desigur, instanțelor de judecată le revine sarcina să interpreteze și să aplice normele relevante, astfel încât să nu se încalce dreptul la un proces echitabil.

Mucha v. Slovacia este un caz recent în care s-a pus și problema imparțialității instanței de judecată care a judecat participanții la infracțiune [53]. În acest caz, s-a constatat că reclamantul făcea partea dintru-un grup criminal organizat. Membrilor acestui grup criminal li se imputa comiterea mai multor infracțiuni violente. Reclamantul nu a recunoscut vinovăția în comiterea infracțiunilor imputate. În schimb, opt membri ai grupului criminal au recunoscut vinovăția și au solicitat examinarea cazului în procedură simplificată. În privința acestor persoane cazul a fost disjuns într-un proces separat. Atât cauza penală în privința reclamantului, cât și cauza penală ce îi viza pe coparticipanții săi au fost judecate de unul și același judecător.

De principiu, în accepția Curții Europene, simplul fapt că un judecător a judecat deja un coinculpat în cadrul unor proceduri penale separate nu este suficient în sine pentru a pune la îndoială imparțialitatea judecătorului respectiv într-o cauză ulterioară. Totuși, o problemă cu privire la imparțialitatea judecătorului apare atunci când hotărârea anterioară conține deja o apreciere detaliată a rolului persoanei judecate ulterior în comiterea infracțiunii de mai multe persoane. Astfel de elemente pot fi considerate ca prejudiciind chestiunea vinovăției persoanei judecate în cadrul procedurilor ulterioare și, prin urmare, pot conduce la îndoieli justificate, în mod obiectiv, că instanța de judecată are o viziune preconcepută cu privire la fondul cazului chiar la începutul procesului său [54].

Raportând această concepție la circumstanțele cazului, Curtea de la Strasbourg a reținut că hotărârile de condamnare a coautorilor infracțiunii s-au referit la reclamant numai prin inițialele sale și la un pseudonim. Cu toate acestea, este evident că instanța de fond cunoștea identitatea sa. Mai mult, și mai important (deoarece descrierea faptică precisă a propriilor acțiuni prejudiciabile ale reclamantului este identică cu cea a coautorilor săi), nu poate exista nicio îndoială că participarea sa la faptele lor penale

a fost definită în mod specific și individual în hotărârea anterioară [55]. Formulările din hotărârile judecătorești împotriva coautorilor reclamantului au lezat dreptului reclamantului de a fi prezumat nevinovat până la probarea vinovăției și eludează principiul imparțialității instanței de judecată [56]. În consecință, Curtea Europeană a constatat încălcarea art. 6 din CEDO.

Probabil, dacă cazul disjuns ar fi fost judecat de un alt judecător, nu s-ar fi pus vreo problemă din perspectiva imparțialității instanței de judecată. Cu privire la particularitățile răspunderii membrilor grupului criminal, reținem că indiferent de rolul executat, toți membrii grupului criminal răspund penal în calitate de coautori.

Un alt caz relevant pentru studiul întreprins îl reprezintă *Kuchta v. Polonia*. În fapt, în 2006, mai multe persoane, inclusiv reclamantul, au fost condamnate penal pentru cumpărarea, în mod fraudulos, de telefoane mobile la tarife preferențiale. Vinovăția lor a fost stabilită în special în baza declarațiilor acuzatului principal, P.N., agent comercial în domeniul telefoniei, care a declarat în fața poliției că a organizat fraudă de o manieră similară pentru toți coacuzatii și care a menționat că toți erau conștienți de neregulile din contractele lor. Lui P.N. i s-a permis, la cerere, să nu compară la proces. În consecință, declarațiile sale au fost citite, pur și simplu, celor prezenți, fără ca ceilalți acuzați să-i poată adresa vreo întrebare [57].

În drept, cazul a fost judecat prin prisma art. 6 §§ 1 și 3 lit. d) din Convenție (care garantează dreptul acuzatului să audieze sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării). Cu titlu preliminar, Curtea Europeană a considerat că principiile dezvoltate cu privire la utilizarea declarațiilor făcute de un martor absent sunt aplicabile, *per analogiam*, în cazul depozițiilor unui coacuzat absent [58].

De asemenea, s-a precizat că acest caz este diferit de cauza *Riahi v. Belgia* [59], unde martorul absent a fost audiat întâi de către poliție, iar apoi de către judecătorul de instrucție: aici, coacuzatul absent a fost audiat doar de către poliție și niciodată de către un procuror sau un judecător [60].

Astfel, la caz, Curtea Europeană a reținut că instanțele naționale au considerat că audierea autorului declarațiilor în discuție la proces nu fusese indispensabilă pentru stabilirea adevărului. Este adevărat că el avea statutul de acuzat și că a făcut uz de drepturile sale garantate de Codul de procedură penală al Poloniei. Chiar și presupunând că a fost citat la proces, el își putea exercita la fel de bine dreptul la tăcere. În aceste circumstanțe,

prezența sa la proces nu ar fi garantat posibilitatea de obținere a unor informații suplimentare de la acesta [61].

Totuși, nu au fost precizate motivele instanțelor interne: nici dacă declarațiile în discuție au fost considerate determinante; nici dacă instanțele au examinat în profunzime problema consecințelor absenței lui P.N. pentru stabilirea adevărului și pe cea a garanțiilor adecvate pentru contrabalansarea inconvenientelor pentru apărarea reclamantului [62].

Cu privire la ponderea declarațiilor contestate pentru condamnare, Curtea Europeană a observat că instanțele naționale (ale Poloniei) au menționat că s-au bazat pe ansamblul probelor dosarului, analizate ca întreg. Totuși, în viziunea Curții, nu poate fi negat faptul că declarațiile lui P.N. au jucat un rol determinant pentru condamnarea reclamantului. Într-adevăr, demonstrarea realității infracțiunii imputate reclamantului și a celei a gradului de vinovăție a sa impunea ca judecătorii să stabilească existența intenției lui infracționale și a conștientizării caracterului ilicit al presupuselor fapte. Însă declarațiile date de ceilalți coacuzăți cu privire la acest aspect nu erau univoce: nu era clar dacă toți acuzații au acționat în mod conștient și cu aceeași intenție infracțională. Singurul martor ocular al presupuselor fapte, P.N., era singura persoană care putea elucida aceste controverse. Niciun alt element de probă reținut de instanțele naționale nu putea rezolva mai bine problema intenției infracționale a reclamantului: ele sprijineau doar declarațiile în discuție [63].

Cu privire la existența de garanții procedurale compensatorii, Curtea Europeană a remarcat că nici judecătorii, nici reclamantul nu l-au putut studia pe P.N. în timpul audierii sale, în vederea aprecierii credibilității lui. În mod evident, instanțele i-au apreciat credibilitatea în baza altor probe disponibile. Totuși, nimic din actele dosarului nu stabilește faptul că i-a fost acordată o importanță mai redusă din cauza imposibilității desfășurării unei contra-audieri, sau din cauza faptului că nu l-au văzut ori nu l-au audiat. Însă oricât de riguroasă ar fi, examinarea efectuată de către un judecător de fond constituie un instrument de control imperfect al credibilității unei declarații, în măsura în care nu permite să se dispună de elementele care apar într-o confruntare din cadrul unei ședințe publice, între acuzat și acuzatorul său [64].

Cu privire la faptul că dispozițiile relevante ale Codului de procedură penală al Poloniei îi acordau lui P.N. drepturi speciale, inclusiv dreptul de a refuza să dea declarații sau să răspundă la anumite întrebări fără vreo explicație, această circumstanță este importantă cu siguranță pentru aprecierea caracterului echitabil general al procedurii, însă nu este decisivă. În opinia Curții de la Strasbourg, posibilitatea de contestare a declarației în

discuție prin furnizarea de probe sau prin citarea de martori nu era aptă să compenseze faptul că reclamantului nu i s-a oferit la nicio etapă a procedurilor posibilitatea de a testa sinceritatea și credibilitatea martorului prin intermediul unei contra-audieri. Faptul că reclamantul nu a prezentat o cerere în acest sens în timpul procesului din primă instanță nu a afectat constatarea, pentru că, la această etapă, el nu era asistat de niciun profesionist. Pe scurt, reclamantul nu a avut o posibilitate suficientă și adecvată de a contesta declarațiile care constituiau proba decisivă pentru condamnarea sa [65].

Din aceste motive, Curtea Europeană a constatat încălcarea art. 6 §§ 1 și 3 lit. d) din Convenție.

Așadar, condamnarea în baza declarațiilor unui coacuzat, fără posibilitatea audierii acestuia, poate constitui, în anumite circumstanțe, o încălcare a dreptului la un proces echitabil.

Această concluzie a fost valorificată de către Curtea Constituțională a Republicii Moldova în Decizia nr. 14 din 29 ianuarie 2019, în care s-a conchis că instanțelor de judecată le revine sarcina de a aprecia dacă persoanele condamnate ar trebui chemate pentru a fi audiate în cauza penală disjunctă și ponderea eventualelor declarații, precum și credibilitatea acestora. Totodată, Curtea Constituțională a constatat că persoana condamnată în rezultatul examinării cauzei pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală nu cade sub incidența art. 90 alin. (3) pct. 8) din Codul de procedură penală (conform căroră „nu pot fi citați și ascultați ca martori: persoana față de care există anumite probe că a săvârșit infracțiunea ce se investighează” [66]) [67].

Condamnare autorului infracțiunii bazată într-o măsură decisivă pe declarațiile complicelui său ca urmare a încheierii acordului de recunoaștere a vinovăției, fără o examinare corespunzătoare a acestuia, a reprezentat în optica Curții Europene un motiv pentru constatarea încălcării dreptului la un proces echitabil în cazul *Adamčo v. Slovacia* [68].

În speță, reclamantul a fost condamnat pentru comiterea unui omor (în privința lui K), în contextul crimei organizate, după ce complicelul său și-a schimbat declarațiile. Complicelul a fost judecat într-o cauză disjunctă și a beneficiat de mai multe „avantaje”, care ar fi condus la impunitatea acestuia, după cum urmează:

Înainte de condamnarea reclamantului, complicelul său, M., (i) a fost acuzat de uciderea lui O. și deținut preventiv pentru această acuzație, dar a fost eliberat din detenție și ancheta în privința acestei acuzații a fost închisă, după ce și-a schimbat versiunea despre evenimente pentru a-l

incrimina pe reclamant, și (ii) înaintarea acuzațiilor împotriva lui M. pentru complicitatea cu reclamantul la omorul lui K. a fost suspendată temporar.

După condamnarea reclamantului: (i) M. a fost cercetat pentru sperjur, însă decizia privind deschiderea anchetei a fost casată, și (ii) M. a fost acuzat, oficial, de omorul lui K, iar urmărirea penală pentru acest omor a fost încetată cu caracter definitiv.

În opinia Curții de la Strasbourg, avantajele obținute de complice depășea simpla reducere a pedepsei sau un beneficiu economic și, practic, a însemnat o impunitate pentru comiterea unui omor. Evident, acest fapt este inadmisibil.

Și de data aceasta, raționamentele din cazul *Adamčo v. Slovacia* sunt relevante, în modul corespunzător, și pentru Republica Moldova.

Concluzii

Șirul cauzelor în care se pune problema respectării drepturilor fundamentale ale participanților la infracțiuni este lung. Totuși, în urma studiului efectuat pot fi redate următoarele *concluzii*:

1) tragerea la răspundere penală a participanților la infracțiune după reunificarea a două state supuse unor sisteme de drept diferite, nu reclamă vreo problemă din perspectiva art. 7 al Convenției. În acest context, este relevant să se dea eficiență principiului *lex mitior*;

2) lipsa trimiterilor la normelor care reglementează răspunderea participanților la infracțiune, alții decât autorii infracțiunii, poate conduce la încălcarea principiului legalității incriminării și pedepsei penale;

3) persoanele care nu au calitatea specială cerută de norma de incriminare, însă care au participat la comiterea infracțiunii, pot fi trași la răspundere penală în calitate de complici sau instigatori la o infracțiune cu subiect special;

4) principiile dezvoltate în jurisprudența Curții Europene cu privire la utilizarea declarațiilor făcute de un martor absent sunt aplicabile, *per analogiam*, în cazul depozițiilor unui coparticipant la infracțiune absent;

5) în ipoteza în care atât cauza penală în privința unui coparticipant la infracțiune care a recunoscut vinovăția, cât și cauza penală în privința altor coparticipanți la infracțiune sunt judecate de unul și același judecător poate antama o problemă din perspectiva art. 6 din Convenție;

6) condamnare autorului infracțiunii bazată într-o măsură decisivă pe declarațiile complicelui său ca urmare a încheierii acordului de recunoaștere a vinovăției, fără o examinare corespunzătoare a acestuia, sfidează dreptul la un proces echitabil.

Referințe:

1. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany* [GC], Applications nos. 34044/96, 35532/97 and 44801/98, Judgment of 22 March 2001. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59353>
2. Case of *K.-H. W. v. Germany* [GC], Application no. 37201/97, Judgment of 22 March 2001. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59352>
3. ARNOLD, J., KARSTEN, N., KREIKER, H. *The German Border Guard Cases before the European Court of Human Rights*. În: *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2003, vol. 11/1, pp. 67-92; GEIGER, R. *The German Border Guard Cases and International Human Rights*. În: *European Journal of International Law*, 1998, vol. 9, pp. 540-549; QUINT, P.E. *Judging the Past: The Prosecution of East German Border Guards and the GDR Chain of Command*. În: *The Review of Politics*, 1999, vol. 61, iss. 2, pp. 303-330; QUINT, P.E. *The Border Guard Trials and the East German Past – Seven Arguments*. În: *The American Journal of Comparative Law*, 2000, vol. 48, no. 4, pp. 541-572; MILLER, R. *Rejecting Radbruch: The European Court of Human Rights and the Crimes of the East German Leadership*. În: *Leiden Journal of International Law*, 2001, vol. 14, iss. 3, p. 653-663; GOODMAN, M. *After the Wall: The Legal Ramifications of the East German Border Guard Trials in Unified Germany*. În: *Cornell International Law Journal*, 1996, vol. 29, iss. 3, pp. 728-765; FIJALKOWSKI, A. *Retrospective Justice: Post-Communist Germany and Poland in Comparative Perspective*. În: Fijalkowski A. and Grosescu R. (eds.). *Transitional Criminal Justice in Post-Dictatorial and Post-Conflict Societies*. Intersentia, 2015, pp. 21-46.
4. OXMAN, B.H., RUDOLF, B. *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany and K.-H W. v. Germany*. În: *American Journal of International Law*, 2001, vol. 95, iss. 4, p. 904-910.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*.
8. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, § 50; Case of *K.-H. W. v. Germany*, § 45.
9. *Ibidem*, § 51-52; § 46-47.
10. *Ibidem*, § 53-55; § 48-50.
11. *Ibidem*, § 61-63; § 56-58.

12. *Ibidem*, § 68; § 63.
13. *Ibidem*, § 71; § 66.
14. *Ibidem*, § 72-73; § 67.
15. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, § 74-76.
16. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, § 77-78; Case of *K.-H. W. v. Germany*, § 68-69.
17. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, § 78.
18. Case of *K.-H. W. v. Germany*, § 71.
19. *Ibidem*, § 73-74.
20. *Ibidem*, § 75.
21. *Ibidem*, § 76-81.
22. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, § 79; Case of *K.-H. W. v. Germany*, § 82.
23. *Ibidem*, § 80-81; § 83-84.
24. *Ibidem*, § 82-83; § 85-86.
25. *Ibidem*, § 84; § 87.
26. *Ibidem*, § 85; § 88.
27. *Ibidem*, § 86-88; § 89-90.
28. *Ibidem*, § 89; § 91.
29. *Ibidem*, § 90-91; § 92-93.
30. *Ibidem*, § 92-97; § 94-99.
31. *Ibidem*, § 98-99; § 100.
32. *Ibidem*, § 102-104; § 102-103.
33. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, § 79.
34. Case of *K.-H. W. v. Germany*, § 103.
35. Case of *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany*, § 105-106; Case of *K.-H. W. v. Germany*, § 105-106.
36. *Ibidem*, § 107-108; § 113-114.
37. *Ibidem*, § 110-114; § 116-120.
38. Gustav Radbruch (1878-1949), jurist german, care a tratat problema nedreptății legilor naziste. El a formulat principiul, cunoscut și sub denumirea de „formula lui Radbruch” (*Radbruch’sche Formel*), conform căruia dreptul pozitiv trebuie considerat contrar justiției acolo unde contradicția dintre o lege și dreptate este atât de intolerabilă încât prima trebuie să fie considerată contrară ultimei. Pe scurt, Radbruch a repudiat teoria pozitivismului juridic și a subliniat imperativul conformității legilor cu drepturile fundamentale ale omului. Potrivit lui Radbruch, judecătorii naziști care susțineau că și-ar fi riscat propriile vieți dacă ar fi declarat nedrepte legile național-socialiste, adoptaseră o „apărare dureroasă”. Din

- perspectiva lui Radbruch, „ethos-ul judecătorului trebuie orientat spre dreptate cu orice preț, chiar cu prețul vieții sale”. A se vedea: Bix B.H. *Radbruch's formula and conceptual analysis*. În: *The American Journal of Jurisprudence*, 2011, vol. 56, pp. 47-57.
39. RADBUC, G. *Injustiția legală și dreptul supralegal*. În: Dorneanu V. și Poalelungi M. (coord.). *Preeminența dreptului și controlul de constituționalitate între tradiție și modernitate*. Hamangiu: București, 2018, p. 200.
 40. Case of *Sinan Çetinkaya and Ađyar Çetinkaya v. Turkey*, Applications nos. 74536/10 and 75462/10, Judgment of 24 May 2022. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217387>
 41. *Ibidem*, § 43.
 42. Case of *Navalnyy and Ofitserov v. Russia*, Applications nos. 46632/13 and 28671/14, Judgment of 23 February 2016, §§ 7-75. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161060>
 43. *Ibidem*, § 102.
 44. *Ibidem*, § 103.
 45. *Ibidem*, § 108.
 46. *Ibidem*, § 109.
 47. A se vedea § 31 din Decizia Curții Constituționale nr. 78 din 9 iulie 2018 de inadmisibilitate a sesizării nr. 90g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a articolelor 90 și 95 din Codul de procedură penală. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 424-429/161.
 48. *Ibidem*, § 32.
 49. *Ibidem*, § 33.
 50. *Ibidem*, § 34.
 51. *Ibidem*, § 35.
 52. *Ibidem*, § 36.
 53. Case of *Mucha v. Slovakia*, Application no. 63703/19, Judgment of 25 November 2021. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-213853>
 54. *Ibidem*, § 49.
 55. *Ibidem*, § 62.
 56. *Ibidem*, § 66.
 57. *Affaire Kuchta c. Pologne*, Requête no. 58683/08, Arrêt, 23 janvier 2018, §§ 6-20. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180220>
 58. *Ibidem*, § 44.
 59. *Affaire Riahi c. Belgique*, Requête no. 65400/10, Arrêt, 14 juin

2016. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163664>
60. *Affaire Kuchta c. Pologne*, § 54.
61. *Ibidem*, § 51.
62. *Ibidem*, § 52.
63. *Ibidem*, § 56-57.
64. *Ibidem*, § 62.
65. *Ibidem*, § 68-70.
66. Rațiunea interdicției de la art. 90 alin. (3) pct. 8) din Codul de procedură penală („nu pot fi citați și ascultați ca martori: persoana față de care există anumite probe că a săvârșit infracțiunea ce se investighează”) constă în asigurarea efectivă a garanțiilor de care beneficiază persoana în privința căreia organul de urmărire penală deține anumite probe că ar fi comis o infracțiune, i.e. dreptul de a fi asistat de un apărător, dreptul de a nu se autoincrimina și dreptul la tăcere. În acest sens, persoanele avute în vedere de art. 90 alin. (3) pct. 8) din Codul de procedură penală – persoanele „acuzate de comiterea unei infracțiuni”, în sensul art. 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului – trebuie să fie informate despre drepturile lor. A se vedea § 20 din Decizia Curții Constituționale nr. 14 din 29 ianuarie 2019 de inadmisibilitate a sesizării nr. 17g/2019 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 90 alin. (3) pct. 8) din Codul de procedură penală (interdicția audierii în calitate de martor a unei persoane acuzate că ar fi comis o infracțiune). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 171-177/96.
67. A se vedea § 27-28 din Decizia Curții Constituționale nr. 14 din 29 ianuarie 2019 de inadmisibilitate a sesizării nr. 17g/2019 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 90 alin. (3) pct. 8) din Codul de procedură penală (interdicția audierii în calitate de martor a unei persoane acuzate că ar fi comis o infracțiune). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 171-177/96.
68. *Case of Adamčo v. Slovakia*, Application no. 45084/14, Judgment of 12 November 2019. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198389>